

A KÍGYÁSZÖLYV

HA TEHETI, HÜLLŐKET ESZIK

A forró nyári puszta felett nagy magasságban a kék égen egy apró pont látszik, amely hosszú pillanatokig szinte meg sem mozdul, aztán egyre gyorsulva zuhanni kezd a föld felé. Ragadozó madár, hasa és szárnya alulról nézve hófehér. Később, ha szerencsések vagyunk, megfigyelhetjük, amint lassan körözve a magasba emelkedik, csőrében egy kígyóval. Ekkor már tudjuk, hogy egyik ritka ragadozó madarunk, a kígyászölyv sikeres vadászatát láttuk. E ritka madárfaj megőrzése a füves és vizes élőhelyek, erdők védelmével oldható meg, hiszen jelenléte a természetközeli állapotokhoz kapcsolódik. A Grassland-HU LIFE integrált projekt keretében a táplálkozásukat, vonulásukat és a rájuk leselkedő veszélyeket vizsgáltuk 2021–2023 között.

A fokozottan védett kígyászölyv (*Circaetus gallicus*) egy közel sas méretű táplálékspecialista ragadozó madár, szárnyainak fesztávja megközelíti a két métert, ezért hasonlít jobban méretét tekint-

Örs nevű nyomkövetős kígyászölyv a harmadik évében, Magyarországra visszatérése után

Fotó / Árvay Márton

A kígyászölyvek mindig csak egy tojást raknak. A feketefenyőn épült fészkekben egy kitollasodott fióka látható, hátán a nyomkövető eszközzel

Fotó / Turny Zoltán

ve sokkal inkább a sasokhoz, mint a hazánkban leggyakrabban látható névkonához, az egerészölyvhöz. Magyar nevének második tagját az ölyvekre jellemző kerekdedebb fejformája és rövid csőre miatt kapta. Legközelebbi rokonai a legújabb genetikai vizsgálatok szerint az Afrikában élő két kígyászölyvfaj. Távolabbi rokonai közé tartoznak a kígyászsasok, a majomevő sas és a bukázó sas is.

A kígyászölyv költőterülete Nyugat-Európától egészen Kína északnyugati részéig terjed, érintve a Hinduszáni-félszigetet is. Európában leginkább a hüllőkben gazdag mediterrán térségekben terjedt el. A Kárpát-medencében őshonos, már az 1800-as évek második felének természettudományos leírásai és vadászati beszámolóí is említették mint ritka fajt. Az 1900-as évek elején a Duna és a Tisza menti, mocsarakkal tarkított, ligetes erdőségekben és a középhegységi erdőkben ismerték fészkeléseit. Napjainkban a Balaton-felvidéken, a Bükkben és a Mátrában, valamint a Zempléni-hegységben fészkel a legsűrűbben, de az Alföld kiskunsági részén is él egy populációja. Az Északi-középhegy-

A cikk megjelenését a LIFE IP GRASSLAND-HU (LIFE17 IPE/HU/000018) projekttel összefüggésben az Európai Unió LIFE Programja támogatta. Az itt közölt írás nem kizárólagosan tükrözi az Európai Unió álláspontját.

GRASSLANDHU

ségben gyakran építi fészket a meleg déli oldalak nyíltabb, tisztásokkal tarkított tölgyeseibe, a Kiskunságban pedig a homoki gyepekkel tarkított nyáras-borókásokba.

TÁVOL A FÉSZKÉTŐL

Nemcsak azért kerül ritkán szem elé, mert a hazai fészkelőpárok száma alig éri el az ötvenet, hanem azért is, mert a fészke közelében igen óvatos. Kisméretű, gyakran csak 30-40 cm széles fészket

Egy legyengülve megtalált, majd felépülése után szabadon elengedett kígyászölyv

Fotó / Majercsák Bertalan

rendszerint tájidegen, eredetileg kopár vagy homokbucka fásítási célból telepített fenyőire, ritkábban a tölgyeken élősködő sárga fagyöngy ágai közé építi. Így távolabbról még a korai, lombfakadás előtti fészkek foglaltsága sem feltűnő. A fészkes fákat a vegetációs időben történő kitermelés veszélyezteti, de az egyre fokozódó fenyőpusztulás sem kedvez számára. Leginkább nyár végén, védett füves pusztáink kútgémlein, nagyfeszültségű villanyoszlopok tetején láthatjuk meg, de akkor is igen jó optikát igényel a megfigyelése, mert óvatossága miatt hamar szárnyra kel. Előfordul azonban, hogy néhány fiatalabb, tapasztalatlanabb egyed jóval bizalmasabban viselkedik.

Ha a fiatalok túlélnek első néhány évüket, akár harminc évig is élhetnek. Ez az eddig ismert legöregebb vadon született kígyászölyv kora, ami egy franciaországi meggyűrűzött példánnyal bizonyítható.

Magyarországon a kígyászölyvfiókák színes gyűrűzése 2013-ban kezdődött az Északi-középhegységben. A távolról, a madarak befogása nélkül is azonosítható színes gyűrűk segítségével a fiatalabb egyedek első fészkelésének helyét és idejét szeretnénk megtudni. A kígyászölyv színes gyűrűinek leolvasási aránya országos szinten jelentős, és nemzetközileg is kiemelkedőnek számít.

Hegyvidéken a fészke közeléből vártáról is tud vadászni, ilyenkor legkönnyebben főleg erdei, réz-, esetleg vízisiklókat vagy lábatlan és zöld gyíkokat zsákmányolhat. Sokkal jellemzőbb azonban az, hogy a pár egyik tagja nagy távolságokra, esetenként akár 40 kilométerre is elhagyja a fészkelőhelyet. Ilyenkor órákon át nagy magasságban vitorlázva, gyakran egyetlen szárnycsapás nélkül pásztázza végig a nedves gyepeket, vizes élőhelyeket. Közben egy helyben függve, szítálva meg-megáll a levegőben, mielőtt a zsákmányára zuhanna. Jellemző, hogy a szülők közül a hím vadászik többet, míg a tojó a közelben tartózkodik, amíg a fióka védtelen, vagy nem tudja még egyedül elfogyasztani a táplálékot. Ilyenkor a hím naponta csak 3-4 esetben tér vissza a csőrében vagy begyében szállított zsákmánnyal. Hazánkban ugyanis a táplálékban gazdagabb területek néha messze esnek a jó fészkelési körülményeket nyújtó erdőszült területektől, így az egyetlen fióka felneveléséhez szükséges, de sehol sem gyakori kígyófajokat, zsákmánymennyiséget ilyen nagy területről kell megszereznie. A nagyjából 50 kilométer/óra sebességgel megtett oda- és visszaút pedig időbe telik.

Gyakran a levegőbe emelkedve kezdik elnyelni a zsákmányolt siklót, amelynek később csak a farka lóg ki a csőrükből

Fotó / Hencz Péter

Kerek feje, rövid csőre és sárga szemei alapján régen bagolyfejű pühöknek is nevezték a kígyászölyvet

Fotó / Bagosi Zoltán

Az éghajlatváltozással néha együtt járó aszályos és hóhullámos időszakok azonban megnehezíthetik a hüllőkre vadászó kígyászölyvek dolgát is, mert ezek a hüllők a szárazabb élőhelyeken a reggeli órákban már visszahúzódnak a búvóhelyeikre, hogy átvészeljék a túlhevülést és a táplálékszegényebb órákat.

KÍGYÁSZÖLYV VERSUS VIPERA

Bár a táplálékmaradványok és a kameracsapdákkal rögzített felvételek arról tanúskodnak, hogy a hazai kígyászölyvek zsákmányának 90%-át a kígyófajok teszik ki, talán nem véletlen, hogy az utóbbi években több emlős is előkerült a fészkeikből, például sün, hermelin, menyét, mezei hörcsög vagy vakond. Feltételezzük, hogy a szárazabb években ezekkel az emlősökkel valószínűleg hamarabb találkoznak, mint a rejtékhelyeiken tartózkodó siklók. Felmerülhet a kérdés, hogy ha a kígyók jelentik fő táplálékukat, és ezekből egy kígyászölyvcsalád a költési időszakban akár ezer példányt is elfogyaszthat, zsákmányolják-e a hazánkban igen ritka és fokozottan védett viperafajokat is. A kérdésre a fészkekhez kihelyezett kameracsapdák és az ott talált táplálékmaradványok alapján kerestük a választ: mind keresztesvipera-

mind rákosivipera-maradványok is előkerültek a mintákból. Ahhoz azonban, hogy egyik fokozottan védett faj ne gyengítse a másik fokozottan védett faj életlehetőségeit, nem a viperákat kell kitörölni a kígyászölyvek étlapjáról (hiszen ez lehetetlen lenne), a ragadozó és prédája természetes és természetközeli élőhelyeit kell megvédeni, visszaállítani megfelelő kiterjedésükben, állapotukban. Ugyanis mind a fészkelőhelyeiket jelentő természetes erdők, mind a hüllőfajoknak megfelelő hegy-, domb- és síkvidéki természetközeli, fajgazdag gyepek, vizes élőhelyek és a hozzájuk kötődő fajok nagy területi és létszámcsökkenést szenvedtek el az elmúlt évszázadtól napjainkig. Védelmük érdekében számos természetvédelmi projekt, köztük a Grassland-HU is sokat tesz, hogy a területi fogyatkozás, emberi eredetű kedvezőtlen használat, valamint az éghajlatváltozás hatásait csökkentse, megállítsa.

ÁTKELHET A TENGEREN

A kígyászölyvek hosszú távú vonulók, a Földközi-tenger szorosain, például a Boszporusznál vagy Gibraltárnál néha nagyobb számban is megjelennek ősszel és tavasszal, mert a nyílt tenger fölötti átkelést igyekeznek elkerülni. Több eset is ismert, amikor a többi nagy szárnyfelületű, nehezebb testsúlyú, vitorlázva vonuló fajhoz hasonlóan egy-egy példány a tengerbe veszett. Ennek oka, hogy a tengereken megfelelő szelek nélkül nem segítik őket a földrészek feletti felhajtó légáramlatok.

Az éghajlati változások kiszámíthatatlanabbá tehetik a vitorlázva repülő nagy testű madárfajok tengeri átkelését. A gyakoribbá váló, hirtelen kialakuló viharok vagy a kedvező szelek elmaradása közvetlenül és közvetve is veszélyezteti őket.

A telet Afrikában a Száhel- és a Szavanna-övezeten töltik. Ezt azonban kevés példánynak sikerül elérnie, mert a mediterrán térségben elterjedt kíméletlen, leginkább csak szórakozásként üzött illegális lövöldözések áldozatául esnek. Ezekben a térségekben, bár számos nemzetközi egyezmény tiltja, főként az őszi vonuláskor jelentős mennyiségű vadmadarat lönek le, ejtenek el: a kisebb testűeket étkezési célokra, a nagyobbakat, köztük a kígyászölyveket és más ragadozó madarakat pedig leginkább néhány telefonos fotó erejéig időszakos trófeának.

A zsákmányok közül leggyakrabban csak egy-egy még el nem fogyasztott vízisiklót találunk a gyűrűzés idején

Fotó / Turny Zoltán

VESZÉLYES VONULÁS

Korábban csak reméltük, hogy a hazai példányokat kevésbé érinti ez a probléma. A nyomkövető eszközök használata a magyarországi kígyászölyveknél 2016-ban kezdődött egy repatriált madár jelölésével. A cél az, hogy megtudjuk, az öreg, ter-

Öreg tollazatú
tojó kígyászölyv
Fotó / Papp Gábor

Jól látható, de az életvékenységet jelentősen nem befolyásoló gyűrűket is használunk. A szín az ország, a kód az egyed azonosítását teszi lehetővé

Fotó / Turny Zoltán

ritóriumot foglalt egyedek hol szerzik be zsákmányukat, milyen vonulási útvonalakat használnak, valamint hol töltik a telet, és mindeközben milyen veszélyekkel találkoznak. Azonban ennek kiderítéséhez öreg madarakat kellett volna befogni, ami etikus, a fészkelésüket nem megzavaró módon eddig még nem sikerült. 2017-ben került nyomkövető az első fiókára, majd 2023-ig összesen tíz példány kapott GPS jeladót. Az eszközök segítségével szembesültünk azzal, hogy bár mindegyikük sikeresen elhagyta a fészket, mégis csak egyetlen példány élte meg a harmadik naptári évét. Ezek után azonban, több társához hasonlóan, ő is áramütés áldozata lett egy középvezetű oszlopon.

A szigeteetlen oszlopok számos madárfaj ezreit pusztítják el világszerte. Utólagos szigetezésükkel, madárbarát oszlopfejekkel azonban javítható ez a tendencia. Az elektromos hálózat a légvezetékeknek ütközések miatt is veszélyes a nagy testű madaraknak, ezért a földkábelek használata lenne a legjobb és egyben legesztétikusabb megoldás.

Néhány fiatal egyed az afrikai szavannán tűnt el, de három lelőtt, csapdázott példányról fotókról értesültünk Szíriából, Libanonból és Egyiptomból. Mára tehát kiderült, hogy az élőhelyek fogyatkozása mellett számos emberi eredetű veszély is leselkedik a hazai kígyászölyvekre.

A kígyászölyvek védelme a nemzeti park igazgatóságok és a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület együttműködésével zajlik. Több védelmi és felmérési feladat, nyomkövetés a Grassland-HU és a Turjánvidék LIFE pályázat keretében valósult meg. A táplálékmaradványok vizsgálata „A rákosi vipera természetvédelmi helyzetének javítása a Pannon régióban” Life program keretében zajlott.

TURNY ZOLTÁN